

שיעור טו

רשות הרבים ורשות היחיד

מבנה, ייעוד ובעלות

פתיחה | רשות הרבים ורשות היחיד - ההגדרה הראשונית | מדבר
וכרמלית בירושלמי ובבבלי | שיטת הרשב"א | שיטת הרמב"ם |
נשמת הסוגיה: משמעותן של תפישות אלה להבנת מלאכת הוצאה

פתיחה

בשיעור זה נעמוד על ההגדרות של רשות היחיד ושל רשות הרבים, ומתוך ההגדרות הפורמאליות נעמיק להבין את העקרונות היסודיים בתפיסת הרשויות, ומתוך כך נסיק גם משמעות מלאכת הוצאה בכלל.

רשות הרבים ורשות היחיד - ההגדרה הראשונית

הברייתא המגדירה את הרשויות השונות המובאת בבבלי (ו א) אומרת:

ואיזו היא רשות היחיד
חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה וכן גדר שהוא גבוה עשרה
ורחב ארבעה
זו היא רשות היחיד גמורה
ואיזו היא רשות הרבים
סרטיא (דרך ראשית) ופלטאי (כוכר העיר - שוק מרכזי) גדולה ומבואות המפולשין
זו היא רשות הרבים גמורה

על אף התבנית והניסוח הדומה, לכאורה, של שתי ההגדרות, קיים פער גדול ביניהן - בעוד שרה"י מוגדרת בצורה מבנית, באמצעות הגדרות כמותיות (גובה 10 טפחים ורחב ארבעה), רה"ר מתוארת ע"פ דוגמאות שונות במציאות, שהיסוד המשותף שלהן הוא אופי השימוש במקום - שימוש או הילוך רבים - ללא קשר למבנה, לצורה או לגודל. בלשון הפילוסופים הקדמונים - רה"י מוגדרת ע"פ תכונות חומריות (חומר) ורה"ר ע"י מהות (צורה).

לכאורה, היינו מצפים שההגדרות לרה"י ולרה"ר יהיו מנוגדות ומוציאות זו את זו: יש הגדרה לרה"י, ומה שהוא לא רה"י - הוא רה"ר (או להיפך). יתכן גם שיהיה תווך באמצע, ולא כל מה שלא נחשב רה"י יהיה רה"ר (אלא כרמלית/מקום פטור), אבל בכל אופן היינו מצפים שההגדרות יהיו על אותו ציר, כשבשני קצותיו נמצאות רה"י ורה"ר ובאמצע נמצאת הכרמלית. אולם,

ההגדרות לרה"י ורה"ר אינן נמצאות על אותו ציר כלל, אלא הן מנוסחות במישורים שונים ובשפות שונות לחלוטין, ואופי הדרישות שלהן שונה, כך שייתכנו מצבים רבים בהם אותו מרחב יעמוד בתנאים של שתי ההגדרות: מבחינת החומר - תהיה לו תבנית של רה"י, ומבחינת הצורה, אופי ודרך השימוש יהיה כרה"ר!

מקרה כזה אכן נדון במשנת עירובין ומצוטט בסוגיה בשבת להלן:

דתנן רבי יהודה אומר אם היתה דרך רשות הרבים מפסקתן יסלקנה לצדדין וחכמים אומרים אינו צריך" (ו ב)

הדיון הוא לגבי פסי ביראות, דיומדין או 'בזנ"טים' רחבים בלשונו, המשמשים מחיצות מינימליות שמעמידים בארבע קרנותיו של מרובע, ושמשאירות את רוב החלל שביניהם חופשי למעבר. ייעודם של פסי הביראות הוא ליצור רה"י מצומצמת באמצע רה"ר סביב בורות מים, על מנת לאפשר לעוברי הדרכים להשתמש במקורות המים הציבוריים בשבת⁵⁷, והשאלה היא האם כשדרך הרבים עוברת בין פסי הביראות עדיין יש לפסי הביראות תוקף הלכתי להגדיר את השטח שביניהם כרשות היחיד?

רבי יהודה אומר שאם דרך הרבים תעבור בין המחיצות תהיה זו רה"ר, שכן לדעתו שימוש הרבים גובר על המחיצות, ולפיכך יבטלן ויגדיר את המקום כרה"ר, ולכן - יסלקנה (את דרך הרבים) לצדדים, ואז יוכל המתחם שבין פסי הביראות שבתוכו בור המים - להיחשב רה"י.

חכמים אומרים שדרך הרבים יכולה לעבור בין המחיצות, כי לדעתם המחיצות גוברות על שימוש הרבים ומגדירות את המקום כרה"י, כפי שמוכח בשם רבי יוחנן ורבי אלעזר על שיטת חכמים - "כאן הודיעך כוחן של מחיצות" (עירובין כב א).

מחלוקת רבי יהודה וחכמים משקפת שתי תפישות יסוד בהבנת היחס בין הגדרת רה"י להגדרת רה"ר. ההכרעה לגבי מקום שמקיים הן את ההגדרות של רה"י והן את ההגדרות של רה"ר, מבהירה מהי ההגדרה הבסיסית והיסודית שממנה מתחילים, ושבאמצעותה אנחנו ניגשים לחלק את העולם לרשויות שונות.

גישת רבי יהודה - נקודת המוצא היא רה"ר, זו ההגדרה הבסיסית, במקום שרבים נמצאים - שם תהיה רה"ר. לדעתו: הצורה (תכלית הרשות-אופי השימוש בה) קודמת לחומר.

גישת חכמים - נקודת המוצא היא רה"י, זו תהיה ההגדרה הבסיסית, במקום שמתוחם ומובחן כרה"י - שם תהיה רה"י. לדעתם: גדול כוח החומר, (המבנה, המתאר הפיסי) על הצורה.

כאיזו מן השיטות אוהזת ברייתת הרשויות? הברייתא אמנם פותחת בתיאור רה"י, דבר שהיה יכול לכאורה להעיד על תפיסתה את רה"י כנקודת המוצא הבסיסית, אך בכל זאת דומה שהתפישו שהיא מציגה רואה בהגדרה של רשות הרבים את ההגדרה הבסיסית והראשונית.

57. בור מים הוא רה"י בד"כ שכן הוא עמוק מעשרה טפחים ורחב מארבעה, ומעליו רה"ר. נמצא המוציא ממנו לרה"ר מוציא מרשות לרשות - ואסור, ולכן תיקנו פסי ביראות כדי שיהיו מתחמי שתייה מותרים בדרכים הראשיות. אם הבור ממוקם בצדי רה"ר אין כמוהו בעיה, הבעיה שנוגה למעלה היא כשהבור ממש באמצע מקום הילוכם של הרבים.

תמצית הגדרת רה"ר בברייתא היא מקומות המשמשים את הרבים. זו הגדרה, מציאותית, ריאלית ופשוטה - במקום שיש רבים, תהיה רה"ר. לעומת זאת, תמצית הגדרת רה"י היא מידות מסוימות: גבוה עשרה ורחב ארבעה. הגדרת רה"י איננה תלויה באופי השימוש במקום, או בשאלה האם המקום נמצא בבעלותו של יחיד וכדו', אלא רק בשאלת המידות.

הברייתא יכולה הייתה גם להביא דוגמאות לרה"י, כפי שעשתה עם רה"ר: בית, חצר, כל מקום שיש לו כותל עשרה ורחב ד' על ד', והיא לא עשתה זאת, אלא בחרה בשתי דוגמאות איזוטריות מאוד לרה"י: גדר וחריץ. למעשה, הגדר והחריץ הם שני מקרים שבהם יש מבנה שממוקם ברה"ר, ומחמת מידותיו הפיסיות, הוא מקבל הגדרה של רה"י, למרות מיקומו. כאמור, אף אדם לא מעלה בדעתו שבית וחצר הם רה"ר. אבל בהחלט היה עולה על הדעת שגדר וחריץ גם במידות הללו, יוגדרו כחלק מהמרחב שבו הן נמצאות, כלומר, כרה"ר. צא ושאל אדם בעולם: מהי רה"י? אף אחד לא יענה: גדר וחריץ הם רה"י, אלא: בית, חצר וכל הדומה להם. ואם יש את נפשך לומר, כך היא דרכם של חכמים לבטא את ההלכה במקרי קצה, אם כן, מדוע לא עשו כן ברה"ר ושם הלכו בדרך פשוטה והבהירו את הגדרת רה"ר באמצעות דוגמאות מרכזיות, וקרוב לתפישתם האינטואיטיבית של בני אדם?

פער זה בין ההגדרות מחזק את הטענה שהברייתא חושבת שתורת הרשויות מתחילה מרשות הרבים. תחילה אנחנו רואים איפה הולכים הרבים וכך מגדירים את רה"ר, ובשלב שני מגדירים את המקומות שמובחנים ומובדלים מרשות בסיסית זו. רה"י מוגדרת כאן הגדרה משנית ביחס לרה"ר: היא רשות שהגדרתה היא להיות מובחנת ונבדלת מרשות בסיסית אחרת. לפי הבנה זו מובנת מאוד הבחירה בחריץ ובגדר, שכן אלה הם מקומות שנמצאים פעמים רבות דווקא בתוך רה"ר, והמטרה היא להגדיר כיצד בשטח באופן ממשי נוצרת ההבחנה בין רשות לרשות. אם יש גדר או חריץ באמצע רה"ר, תנאי המינימום להגדרתם כרה"י הם גובה י' ורוחב ד'. למען הסר ספק, אין אנו טוענים שבית וחצר הם לא רשות היחיד, ברור שכן, אלא שהסיבה שהם רשות היחיד היא זו שהם מובחנים ומובדלים היטב מרה"ר, ולא שיש שם סלון ומטבח, מקומות אחסון, בעלות פרטית או כל תכונה תפקודית או קיומית אחרת. משום שחריץ וגדר הם הקרובים ביותר פיסית לרה"ר, ניתנה ההגדרה דווקא לגביהם, וכל הרחוק מהם על אחת כמה וכמה.

מתוך דברינו עולה ההבנה שהמידות של י' טפחים לגובה וד' טפחים לשטח לא נקבעו כי הן מידות בסיס של רשות היחיד, אלא כי הן מידות מינימום לשטח מובחן ומופרד. ד' טפחים אינם מתאימים למגורי אדם, לסוכה, למזוזה, וכל כיו"ב. ההגדרה הכמותית איננה הגדרה מינימלית לבית, אלא הגדרה למינימום הנדרש להבחנה והבדלה בין רשות אחת לחבירתה.

לא זו אף זו, הביטויים בהם משתמשת הברייתא לתיאור רה"י יוצרים קישור בלתי נמנע אל המשנה במסכת כלאיים, המדברת גם היא על גדר ועל חריץ, כששם ההקשר הוא בוודאי כזה של הבדלה וחציצה כדי למנוע כלאיים:

רבי יהודה אומר אין זה אלא גדר הכרם ואיזה הוא מחול הכרם בין שני הכרמים איזה הוא גדר שהוא גבוה עשרה טפחים וחריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה: משנה (כלאים ד ג)

נראה אם כן שהברייתא נוטה לשיטת ר' יהודה שהמגדיר היסודי והעיקרי של הרשויות היא רה"ר, ואכן גם המשנה בכלאיים היא ממשנתו של ר' יהודה שהשתמש שם בהגדרה דומה לחריץ ולגדר.

מדבר וכרמלית בירושלמי ובבבלי

ניתן לזהות את שתי הגישות העקרוניות הללו גם במחלוקת שבין הירושלמי לבבלי לגבי מעמד מדבר ולגבי כרמלית. בברייתא המובאת בירושלמי המדבר מוזכר כאחת מרשויות הרבים:

ואי זהו רשות הרבים גמורה. איסטרטייא ופלטיא ומדבר ומבואות המפולשין.
(ירושלמי שבת א א)

בברייתא המובאת בבבלי לא מוזכר המדבר כלל, והגמרא אכן מקשה מהברייתא שבירושלמי, ומציעה שמעמד המדבר כיום הוא כרמלית, ורק בזמן שהיו ישראל במדבר, וממילא היה מקום שימושם של שישים ריבוא - היה לו גם דין של רה"ר:

ולחשוב נמי מדבר, דהא תניא: איזו היא רשות הרבים - סרטיא ופלטיא גדולה, ומבואות המפולשין, והמדבר! - אמר אביי: לא קשיא, כאן - בזמן שישראל שרויין במדבר, כאן - בזמן הזה. (שבת ו ב)

הדוחק שבתירוץ גלוי לעין, ונראה שאביי הבין שנכון לדחוק ולומר שמדבר איננו רה"ר, בגלל העקרון המכוון את הגדרת הרשויות בברייתא. לאור הגישה שהגדרת רה"ר היא ראשונית, וממילא מקומות שמשמשים לרבים, יוגדרו כרה"ר, ואח"כ מבחינים במקומות המתוחמים והנבדלים מתוך רשות הרבים ומאופיינים כרה"י, מובן שלמדבר בימינו שהוא שטח פתוח המיועד למרעה בדרך כלל ולא להילוכם של הרבים, לא יוכל להיות מעמד של רה"ר. נראה שהמדבר שייך, לפי הבבלי, לקבוצה שלישית של מרחבים שכולם מחוץ לציוויליזציה - היערות, השדות, המדבריות וכדו' שמוגדרים לפי הנחה זו ככרמלית. כאמור, נראה שגישה זו מתאימה לתפישת ר' יהודה, ולרוח ההגדרות של הברייתא בבבלי.

לפי הגישה ההפוכה, שמתחילה מרה"י, ומנסה להגדיר את מקומו של היחיד, את תחומו ורשותו הפרטית, ומשם יוצאת להתבונן על שאר הרשויות, סביר שמדבר יחשב כרה"ר. דרך המחשבה כך היא: ראשית מגדירים את רשותו של היחיד, המקומות המתוחמים והסגורים המאופיינים בפרטיות ובאינטימיות ומאפשרים ליחיד לקבוע מקום לעצמו, ואחר כך מתבוננים החוצה, אל השטחים הפרוצים, נעדרי הפרטיות והתיחום, בחלקם הולכים הרבים, וחלקם רק פתוחים לשימוש הרבים, אף שמעטים ההולכים בהם - כל אלה יוגדרו כרה"ר, שכן אין הם עומדים כלל בתנאי רה"י - וזו גישת הירושלמי המתאימה לשיטת חכמים הנ"ל.

יישום מקביל של שתי התפישות ניתן למצוא גם כפער בין התלמודים בפירוש המושג כרמלית.⁵⁸ רש"י (המפרש את הבבלי, כך שמתבקש לשייכו לדרכו של הבבלי) מגדיר: "כרמלית לשון יערו וכרמלו, שאינו לא הילוך תמיד לרבים, ולא תשמיש רשות היחיד" (רש"י ג א). הכרמלית

היא מה שלא הוגדר, מה שהוא 'לא זה ולא זה', והדוגמא הקלאסית לכך היא היער - המקום שמחוץ ליישוב, המקום שלא נכנס בהגדרות הקודמות של שימוש הרבים מצד אחד, ושל המקום הנבדל והמתוחם של היחיד - מצד שני. היער, כמו המדבר, הם לפי הבבלי אבות הטיפוס של הכרמלית, ומעניקים לה את שמה.

בירושלמי מוסבר המושג כרמלית כך:

כרמלית תני רבי חייא כרמל רך מלא אינו לא לח ולא יבש אלא בינוני"

(ירושלמי שבת א א)

המושג לקוח מעולם התבואה, מהמילה כרמל, שמייצגת שלב ביניים בהתפתחות התבואה. הכרמלית אם כן איננה 'אקס-טריטוריה' לרשויות דאורייתא כפי שהגדיר רש"י, אלא רשות הנמצאת בתווך בין הרשויות, שהיא איזור הגבול שביניהן. הבנה זו מסייעת לטענתנו שהירושלמי מתחיל מהגדרת רה"י, כיון שאם נאמר שהגדרתו הבסיסית של הירושלמי היא רה"ר, והדגש הוא על המקומות ההמוניים המשמשים את הרבים, הגיוני שבתווך שבין מקומות אלה לרשויות היחיד, יימצא המדבר שאיננו המוני ואינו משמש את הרבים באופן תדיר. לעומת זאת, אם עיקר הדגש הוא על רה"י, על תחומו המצומצם והפרטי של האדם, ודאי שהמדבר יימצא בצד הנגדי לחלוטין וייחשב כרה"ר, ואילו הכרמלית, התווך, יהיו המרחבים שבהם יש תכונות חלקיות של פרטיות, נבדלות ו'יחידיות', אך הגבול בינם ובין רה"ר אינו ברור כמו ברה"י, וכגון שטחי המעבר בין החנויות לשוק, אזורי הביניים בין החצרות לרחוב וכל כיו"ב, וכפי שמאריכה הגמ' לפרט ולהדגים בדף ז א.

שיטת הרשב"א

גם בראשונים אנחנו מוצאים ביטוי לשתי דרכי החשיבה הללו. במחלוקת רבי יהודה וחכמים, פוסק הרשב"א כרבי יהודה (וליתר דיוק, פוסק כרבי יוחנן (עירובין כב א), ומכריע שהוא סובר כרבי יהודה במחלוקת זו), ומבין שהילוך הרבים גובר על המחיצות:

משנה. רבי יהודה אומר: אם היה דרך רשות הרבים מפסקתן - יסלקנה לצדדין. וחכמים אומרים: אינו צריך.

גמרא. רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו: כאן הודיעך כוחן של מחיצות. וסבירא ליה? והאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: ירושלים אילמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים! - אלא: כאן ולא סבירא ליה.

וכתב הרשב"א שלאמיתו של דבר נחלקו ר' יוחנן ור' אלעזר תלמידו, שר' אלעזר באמת חושב כחכמים שכאן הודיעך כוחן של מחיצות, דהיינו - שהעקרון המבני של רה"י גובר על שימוש הרבים, ואילו ר' יוחנן חולק וסובר שהילוך הרבים מכריע, וזה מה שאמר גם על ירושלים, שאף שהיא מוקפת חומה, ומבחינה זו מחיצותיה הן טובות לאין ערוך מפסי ביראות, בכל זאת מפני שהולכים בה רבים דינה כרה"ר, אלא אם הדלתות שלה נסגרות בפועל בלילה, ואז הרי אין זו דרך מפולשת לרבים:

וקיי"ל כר' יוחנן ואף על גב דר' אלעזר תלמידו חלק עליו ואמר כאן הודיעוך וס"ל אין הלכה כתלמיד במקום הרב, ועוד דמדקמקשה מהא דר' יוחנן להדיא לעיל בפ"ק על ההיא ברייתא דכיצד מערבין רה"ר שמע מינה דהכין הלכתא, ומיהו הא דאמר ר' יוחנן דבקיעת הרבים מבטלת מחיצות הני מילי מחיצות העשויות ברשות הרבים ויש ביניהן רחב שש עשרה אמה ושפתחיו מכוונים זה כנגד זה שדומה לדגלי מדבר דכיון דבקעי בהו רבים אתיא בקיעת הרבים ומבטלת כח המחיצות והרי הוא רה"ר כמות שהיתה, והיינו טעמא דירושלים

לפי טענתנו, שיטת ר' יהודה, שר' יוחנן פסק כמותו, משקפת ראשוניות של עקרון שימוש הרבים והילוכם, והעדפתו על פני העקרונות האחרים. ואכן, אנחנו מוצאים את המרכזיות שמעניק הרשב"א להימצאות הרבים ושימושם גם בפסיקות מחודשות ומקוריות נוספות, כדלהלן.

הרשב"א פסק, כאמור, כר' יהודה, לאור דברי ר' יוחנן: "ירושלים אילמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רה"ר" (עירובין כב א), ולפי זה נעילת הדלתות החוסמת את מעבר הרבים, מעניקה לירושלים מעמד של רה"ר. אך הרשב"א סייג זאת וחדש שנעילת הדלתות לא תשנה את מעמדם של המקומות בתוך העיר, כפלטיא (כיכר העיר, השוק) שעדיין נמצאים בהם רבים:

איזו היא רשות הרבים, כל מקום שרחב שש עשרה אמה על שש עשרה אמה ומתקבצין שם בני אדם לסחורה ולעשות שם צרכיהם כשווקים שבמדינות, ואף על פי שדלתות המדינה ננעלות בלילה. (ספר עבודת הקודש להרשב"א - שער ג - פרק א)

לאמור, כיוון שיש מקום התכנסות לשימוש הרבים, והוא הפלטיא שבברייתא, ונעילת הדלתות איננה מונעת את השימוש במקום זה (נעילת הדלתות חוסמת את הדרך הראשית - הסרטיא - אך לא מפריעה לקיום המסחר והחיים בתוך העיר), הרי הוא נשאר רה"ר, כאמור, לפי ההנחה, שהגדרת רה"ר היא הראשונית והמכריעה. בסופו של דבר מה שיגדיר את רה"ר הוא שימוש הרבים - "שאין רשות הרבים אלא הנמסר לרבים בכל שעה". (רשב"א שם)

כך מצאנו גם בפסיקתו לגבי שיעור רוחב המבוי. הרשב"א מזכיר, אמנם, בתחילת דבריו את הדרישה לרוחב מינימאלי של 16 אמה (שבת צט א), אך בסופו של דבר הוא לא רואה בזה פרמטר מחייב:

אף על פי שמקצתן מתקצרין ואין בו שש עשרה אמה, הרי זה רשות הרבים, שאי אפשר לרשות הרבים להתלקט במלקט. לפיכך המבואות המפולשין לרשות הרבים ואורכן לאורך רשות הרבים, אף על פי שאין ברחבן שש עשרה אמה הרי הן רשות הרבים גמורה. (רשב"א שבת צט א)

בסופו של דבר, הגורם המכריע הוא הימצאות הרבים ושימושם, וזה יגדיר את רה"ר גם כשהגדרות הכמותיות אינן מגיעות לסף המינימלי של רה"ר.

אם כן, ניתן לראות שהמרכזיות של הרבים בתפיסתו של הרשב"א מובילה לכך שהילוך הרבים יבטל את מחיצות רה"י, וכן שהימצאות הרבים במקום מסוים תגדיר אותו כרה"ר גם אם אינו עומד לגמרי בקריטריונים המבניים של רה"ר.

שיטת הרמב"ם

ננסה להוכיח שהרמב"ם חולק על הרשב"א ונוקט את דרכו של הירושלמי, הרואה את הגדרת רה"י כבסיסית וראשונית.

ראשית, הרמב"ם פסק כירושלמי שמדבר הוא רה"ר, וכן פסק שיער הוא רה"ר, שלא כרש"י המייצג את הבבלי שלדידו שם כרמלית עצמו הוא יער:

איזו היא רה"ר מדברות ויערים ושווקים ודרכים המפולשין להן, ובלבד שיהיה רוחב הדרך ט"ז אמה ולא יהיה עליו תקרה (רמב"ם שבת יד א)

השטחים הפתוחים הם רה"ר לדעת הרמב"ם, וכפי שנאמר לעיל דבר זה נובע מתפיסת רה"ר כהגדרה משנית ליחידת המקום הבסיסית של היחיד, המתוחמת ומייצרת פרטיות ואינטימיות, וכל מה שחסר תכונות של רה"י יוגדר אוטומטית כרה"ר.

בפסי ביראות פוסק הרמב"ם כחכמים (בניגוד לרשב"א):

ואפילו היו רבים בוקעין ועוברין בין הפסין לא בטלו המחיצות והרי הן כחצר שהרבים בוקעין בה והזורק לתוכן חייב. (רמב"ם שבת יז לג)

כאמור, פסיקה זו כחכמים מבטאת את עוצמתן של המחיצות, שהן תיחום רה"י, שאינן בטילות ע"י הילוך הרבים, ובלשונם של ר"י ור"א בסוגיה: "כאן הודיעך כוחן של מחיצות". פסיקה זו ממשיכה את הראשונה בהעמידה את הגדרת רה"י בראש.

שינוי נוסף של הרמב"ם מנוסח הברייתא הוא הדוגמאות לרה"י. בעוד הברייתא הזכירה גדר וחריץ, דבר שיוצר זיקה למשנה בכלאיים ומעמיד את רה"י בהקשר של הבדלה ומחיצה בלבד וביחס לרה"ר, הרמב"ם שונה תל וחריץ, ויתכן שגם בכך הוא רוצה לשלול את ההשוואה לכלאיים, ולדבר על רה"י כמקום: תל, ולא רק כחציצה - גדר. הרמב"ם אף הוסיף והרחיב על פני הברייתא והביא את הדוגמאות הפשוטות לרה"י: בית, חצר וכדו', כדי לחזק את המובן היסודי של הגדרת רה"י:

אי זו רה"י תל שגבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים על ארבעה טפחים או יתר על כן, וכן חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה על ארבעה או יתר על כן, וכן מקום שהוא מוקף ארבע מחיצות גובהן עשרה וביניהן ארבעה על ארבעה או יתר על כן... וכן חצר ודיר וסהר שהוקפו לדירה כולן רה"י גמורה הן. (רמב"ם שבת יד א)

כאמור, הרמב"ם פסק כחכמים בפסי ביראות, שבקיעת הרבים לא מבטלת את המחיצות. בסוגית הגמרא שם הובאה דעת רבי יוחנן שהובנה כמנוגדת לדברי חכמים: "אמר רבי יוחנן ירושלים אילמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים" (והזכרנו שהרשב"א פסק כרבי יוחנן וממילא פסק נגד חכמים). באופן מפתיע, משתמע מניסוח הרמב"ם שהוא פסק גם את רבי יוחנן להלכה:

"ואי זו רה"י... וכן מקום שהוא מוקף ארבע מחיצות... כגון מדינה המוקפת
חומה שדלתותיה ננעלות בלילה".(שם)

שתי הפסיקות סותרות זו את זו. מצד אחד פוסק הרמב"ם כחכמים שהילוך הרבים בפסי הביראות לא מבטל את הגדרת רה"י הנוצרת ע"י המחיצות, כלומר: "שיפה כוחן של מחיצות", ואילו בעיר גדולה, שחומתה ודאי נחשבת כמחיצות מספיקות, והן טובות הרבה יותר מפסי ביראות, יש לנעול את הדלתות ולמנוע את הילוך הרבים בכל שעה כדי שלא תיחשב רה"ר, כלומר, שעקרונית יפה כוח הילוך הרבים.

נראה להסביר, שלדעת הרמב"ם מרחב יקבל הגדרה כרה"י על פי שני קריטריונים: לפי המתאר שלו ולאור מצבו הפיסי. שני הקריטריונים קשורים למבנה, כלומר: נותנים בכורה לרה"י, אך הראשון מדגיש את 'הנראות' - האופן שבו המרחב נתפס בעיני הרואים, והשנייה את המצב הריאלי. מקום שיש לו מתאר של רה"י, כלומר: שמתחמומו ניכר שאינו מיועד לרבים, כגון: מבנה בעל מחיצות וכדו', קובע את המקום כרה"י גם אם בפועל עוברים שם רבים. כך משתמע ממילים מפורשות שהוסיף הרמב"ם כשהביא את הלכת פסי ביראות:

הזורק מרה"ר לבין הפסין חייב הואיל ויש בכל זווית זווית מחיצה גמורה
שיש בה גובה עשרה ויותר מארבעה על ארבעה והרי הרבוע ניכר ונראה
ונעשה כל שביניהם רה"י, ואפילו היו בבקעה ואין שם ביניהם באר שהרי
בכל רוח ורוח פס מכאן ופס מכאן, ואפילו היו רבים בוקעין ועוברין בין
הפסין לא בטלו המחיצות והרי הן כחצר שהרבים בוקעין בה והזורק
לתוכן חייב (רמב"ם שבת יז לג)

הגדרתה של רשות היחיד כמקום מתוחם צריכה אפוא להיות דבר הניכר ונראה לעין. עיר, גם כשהיא מוקפת מחיצות נכבדות, איננה ניכרת ונראית כרשות היחיד, ואין ה'עולם' תופש אותה כך. אך גם במקרים בהם אין מתאר של רשות יחיד, כעיר שהיא ודאי מקום שמאופיין בהמוניות ובריבוי אנשים ומתארה איננו נדמה כמקומו של יחיד, ניתן להגדיר את המקום כרה"י ע"י מניעת מעבר הרבים בפועל, והפקעת המקום מדריסת הרגל של ההמון. נעילת השערים, שהיא פעולה פיסית-ממשית, מבטלת את שליטת הרבים בעיר, והיא שהופכת את העיר לרה"י - מפני שיש לה חומות. ודוק, הרמב"ם איתן בהגדרתו שהתכונות הפיסיות של המרחב הן הקובעות את מעמדו כרה"י, אלא שבעיר - שהחומות שלה לא יוצרות תיחום והבחנה, שהרי הרבים נמצאים בתוכה ועוברים דרך חומותיה, רק התנאי הפיסי של סגירת הדלתות משלים את ההגדרה.

נשמת הסוגיה: משמעותן של מחלוקות התנאים והראשונים להבנת מלאכת הוצאה

שתי תפיסות יסודיות אלו ביחס שבין הרשויות יכולות לשקף גם שתי הבנות שונות לגבי מלאכת הוצאה.

הגישה הרואה את הגדרת רה"ר כבסיסית, תופסת את ההוצאה כסעיף באיסור הכללי של "לא תעשה מלאכה". כמו שראינו בשיעורים הקודמים, הגמ' בדף צו ב (וכן רש"י בתחילת המסכת והרמב"ם) לומדת את איסור הוצאה מהפסוק "ויכלא העם מהביא" ראה שיעור י. לימוד זה מבין את מלאכת הוצאה כשלב הסופי של מלאכות המשכן - שלב הבאת התוצרים לאחר הכנתם בבתי המלאכה אל מקומם המיועד - למשכן, ובעולם המלאכות שלאחר המשכן - השלב בו מגיע התוצר הסופי של המלאכות אל רשות הרבים, נסחר ברחובות הראשיים ומוצג בשווקים, ובמובן זה תכליתו של איסור הוצאה הוא השבתת המסחר והפעילות בשווקים, ע"י מניעת האפשרות להוציא את הסחורה אל מקומות המסחר.

מנקודת מבט זו, מובן ההיגיון בהגדרת הרשויות ביחס לרה"ר. קודם כל מגדירים את המקומות ה'בעייתיים', מקומות המסחר וההתקהלות, ולאחר מכן מגדירים את המקומות המובדלים מהם. כמו כן, מובן מדוע בקיעת הרבים תבטל את המחיצות. במקום בו הולכים רבים, יהיה איסור הוצאה, בלי קשר למבנה המקום, שכן הוא יכול להיות חלק מעולם המלאכה, כמו כל מקום אחר. קניון מלחה או עזריאלי, לפי הבנה זו, למרות שהם מבנים סגורים, יכול להיות שיוגדרו כרה"ר.⁵⁹

הגישה הרואה את הגדרת רה"י כבסיסית, רואה במלאכת הוצאה עקרון של קביעות של האדם במקומו בשבת. הגמ' בעירובין יז ב (ותוס' שם, ותוס' ב ב) לומדת את איסור הוצאה מהפסוק "אל יצא איש ממקומו". לימוד זה מבין את איסור הוצאה כאיסור הקודם לציווי על איסור מלאכה בשבת, וכשביתה בסיסית יותר מהפסקת המלאכה - הפסקת התנועה. האדם נמצא במקומו, בלי לצאת ובלי לנוע, הוא וחפציו. לא רק המלאכה נפסקת בשבת - הקיום כולו עוצר מלכת ושובת. מנקודת מבט זו, מובן ההיגיון בהגדרת הרשויות ביחס לרה"י. האדם הוא שצריך לשבות במקומו בשבת וההבחנה העיקרית ברשויות עוסקת בהגדרת מקומו של האדם הפרטי, המגורים, הרשות הפרטית, וכיו"ב. רק לאחר מכן מגדירים את המקומות שמחוץ לרשות היחיד של האדם. כאמור, לאור גישה זו ברור למה המדבר הוא רה"ר - כשהמוטיבציה היא הישארות האדם בתחומו ובמקומו, היציאה למדבר ודאי מבטאת את ההיפך הגמור.

59. אבל עיין שבת ד א שאין רה"ר מקורה, ולפי הרשב"א שגם ט"ז אמה ברוחב אינם תנאי הכרחי להגדרת רה"ר, שמה נאמר זאת עקרונית גם בקניונים כאלה? הרשב"א לא אמר זאת, אך אפשר שבימייהם לא עלה על הדעת להקים שוקי ענק כאלה בתוך מבנים, והתקרה הייתה מבחן מובהק להגדרת רה"י, ועוד צ"ע.